

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Store Afdeling)

17. april 2018*

»Præjudiciel forelæggelse – socialpolitik – direktiv 2000/78/EF – ligebehandling – forskelsbehandling på grund af religion eller tro – erhvervsmæssige aktiviteter inden for kirker eller andre organisationer, hvis etik er baseret på religion eller tro – religion eller tro, som udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af organisationens etik – begreb – aktiviteterne karakter og den sammenhæng, de indgår i – artikel 17 TEUF – artikel 10, 21 og 47 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder«

I sag C-414/16,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Bundesarbeitsgericht (forbundsdomstol i arbejdsretlige sager, Tyskland) ved afgørelse af 17. marts 2016, indgået til Domstolen den 27. juli 2016, i sagen

Vera Egenberger

mod

Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V.

har

DOMSTOLEN (Store Afdeling),

sammensat af præsidenten, K. Lenaerts, vicepræsidenten, A. Tizzano, afdelingsformændene R. Silva de Lapuerta, T. von Danwitz, J.L. da Cruz Vilaça og A. Rosas samt dommerne E. Juhász, M. Safjan, D. Šváby, M. Berger, A. Prechal, E. Jarašiūnas, F. Biltgen (refererende dommer), M. Vilaras og E. Regan,

generaladvokat: E. Tanchev,

justitssekretær: fuldmægtig K. Malacek,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 18. juli 2017,

efter at der er afgivet indlæg af:

- Vera Egenberger ved Rechtsanwalt K. Bertelsmann og P. Stein,
- Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung eV ved Rechtsanwalt M. Sandmaier og M. Ruffert og G. Thüsing,
- den tyske regering ved T. Henze og J. Möller, som befuldmægtigede,

* Processprog: tysk.

– Irland ved E. Creedon, M. Browne, L. Williams og A. Joyce, som befuldmægtigede, bistået af C. Toland, SC, og S. Kingston, BL,

– Europa-Kommissionen ved D. Martin og B.-R. Killmann, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 9. november 2017,

afsagt følgende

Dom

- 1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 4, stk. 2, i Rådets direktiv 2000/78/EF af 27. november 2000 om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv (EFT 2000, L 303, s. 16).
- 2 Anmodningen er blevet indgivet i forbindelse med en tvist mellem Vera Egenberger og Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung eV (herefter »Evangelisches Werk«) vedrørende førstnævntes påstand om erstatning som følge af en forskelsbehandling på grund af religion, som hun angiveligt har været udsat for i forbindelse med en ansættelsesprocedure.

Retsforskrifter

EU-retten

- 3 4., 23., 24. og 29. betragtning til direktiv 2000/78 har følgende ordlyd:
 - »(4) Alle menneskers ret til lighed for loven og beskyttelse mod forskelsbehandling er en universel rettighed, der anerkendes i verdenserklæringen om menneskerettigheder og FN's konventioner om afskaffelse af alle former for diskrimination imod kvinder, om borgerlige og politiske rettigheder og om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, og den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder, som alle medlemsstaterne har undertegnet. ILO-konvention nr. 111 forbyder forskelsbehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv.
- [...]
- (23) Under meget begrænsede omstændigheder kan ulige behandling retfærdiggøres, når en relevant egenskab, der vedrører religion eller tro, handicap, alder eller seksuel orientering, udgør et regulært og afgørende erhvervsmæssigt krav, når målet er legitimt, og kravet står i et rimeligt forhold hertil. Sådanne omstændigheder bør medtages i de oplysninger, som medlemsstaterne skal meddele Kommissionen.
 - (24) Unionen har i sin erklæring nr. 11 om kirkers og konfessionsløse organisationers status, der er knyttet som bilag til slutakten til Amsterdamtraktaten, udtrykkeligt anført, at den respekterer og ikke anfægter den status i henhold til national lovgivning, som kirker og religiøse sammenslutninger eller samfund har i medlemsstaterne, samt at den ligeledes respekterer filosofiske og konfessionsløse organisationers status, og at medlemsstaterne på baggrund heraf kan opretholde eller fastsætte specifikke bestemmelser om regulære, legitime og berettigede erhvervsmæssige krav, der kan stilles til at udøve en erhvervsmæssig aktivitet.

[...]

(29) Personer, som udsættes for forskelsbehandling på grund af religion eller tro, handicap, alder eller seksuel orientering, bør sikres den fornødne retsbeskyttelse. For at sikre en mere effektiv retsbeskyttelse, bør også foreninger eller juridiske personer have beføjelse til, som nærmere fastlagt af medlemsstaterne, enten på vegne af eller til støtte for ethvert offer for forskelsbehandling at indtræde som part i en sag uden at tilsidesætte nationale procesregler vedrørende repræsentation og forsvar i retten.«

4 Artikel 1 i direktiv 2000/78 bestemmer:

»Formålet med dette direktiv er, med henblik på at gennemføre princippet om ligebehandling i medlemsstaterne, at fastlægge en generel ramme for bekæmpelsen af forskelsbehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv på grund af religion eller tro, handicap, alder eller seksuel orientering.«

5 I direktivets artikel 2, stk. 1, 2 og 5, bestemmes:

»1. I dette direktiv betyder princippet om ligebehandling, at ingen må udsættes for nogen form for direkte eller indirekte forskelshandling af nogen af de i artikel 1 anførte grunde.

2. I henhold til stk. 1

a) foreligger der direkte forskelsbehandling, hvis en person af en eller flere af de i artikel 1 anførte grunde behandles ringere, end en anden i en tilsvarende situation bliver, er blevet eller ville blive behandlet

[...]

5. Dette direktiv berører ikke foranstaltninger fastsat ved national lovgivning, som i et demokratisk samfund er nødvendige af hensyn til den offentlige sikkerhed, den offentlige orden, for at forebygge forbrydelse, for at beskytte sundheden eller for at beskytte andres rettigheder og friheder.«

6 Det nævnte direktivs artikel 4 er affattet således:

»1. Uanset artikel 2, stk. 1 og 2, kan medlemsstaterne bestemme, at ulige behandling, som er baseret på en egenskab, der har forbindelse med en eller flere af de i artikel 1 anførte grunde, ikke udgør forskelsbehandling, hvis den pågældende egenskab på grund af karakteren af bestemte erhvervsaktiviteter eller den sammenhæng, hvori sådanne aktiviteter udøves, udgør et regulært og afgørende erhvervsmæssigt krav, forudsat at målet er legitimt, og at kravet står i rimeligt forhold hertil.

2. I forbindelse med kirker og andre offentlige eller private organisationer, hvis etik er baseret på religion eller tro, kan medlemsstaterne, for så vidt angår disse organisationers erhvervsmæssige aktiviteter, i deres nationale lovgivning, som gælder på datoen for vedtagelsen af dette direktiv, opretholde eller i en kommende lovgivning, som er baseret på national praksis, som gælder på datoen for vedtagelsen af dette direktiv, fastsætte bestemmelser om, at ulige behandling på grund af en persons religion eller tro ikke udgør forskelsbehandling, når denne religion eller tro, under hensyn til disse aktiviteter karakter eller den sammenhæng, de indgår i, udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af organisationens etik. Denne ulige behandling udøves under overholdelse af medlemsstaternes forfatningsmæssige bestemmelser og principper samt de generelle principper i fællesskabsretten og kan ikke berettige til forskelsbehandling med anden begrundelse.

Under forudsætning af at dette direktiv i øvrigt overholdes, er det således ikke til hinder for, at kirker og andre offentlige eller private organisationer, hvis etik er baseret på religion eller tro, og som handler i overensstemmelse med den nationale forfatning og lovgivning, kan kræve af personer, der arbejder for dem, at de har en redelig indstilling til og er loyale over for organisationens etik.«

7 Artikel 9, stk. 1, i direktiv 2000/78 bestemmer:

»Medlemsstaterne sikrer, at enhver, der mener sig krænket, fordi princippet om ligebehandling tilsidesættes i forhold til den pågældende, kan indgive klage til retslige og/eller administrative instanser, herunder, hvor de finder det hensigtsmæssigt, til forligsinstanser, med henblik på håndhævelse af forpligtelserne i henhold til dette direktiv, også selv om det forhold, hvori forskelsbehandlingen angiveligt har fundet sted, er ophørt.«

8 Direktivets artikel 10, stk. 1, bestemmer:

»Medlemsstaterne træffer i overensstemmelse med deres nationale retssystemer de nødvendige foranstaltninger til at sikre, at det påhviler den indklagede at bevise, at princippet om ligebehandling ikke er blevet tilsidesat, hvis personer, der mener sig krænket, fordi princippet om ligebehandling tilsidesættes i forhold til de pågældende, over for en domstol eller en anden kompetent myndighed, fremfører faktiske omstændigheder, som giver anledning til at formode, at der er udøvet direkte eller indirekte forskelsbehandling.«

Tysk ret

GG

9 § 4, stk. 1 og 2, i Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (Forbundsrepublikken Tysklands grundlov, herefter »GG«) bestemmer:

»(1) Trosfriheden og samvittighedsfriheden samt friheden til at bekende sig til en bestemt religion eller tro er ukrænkelig.

(2) Retten til frit at udøve sin religion garanteres.«

10 I overensstemmelse med GG's § 140 udgør bestemmelserne i §§ 136-139 og 141 i Weimarer Reichsverfassung (Weimarforfatningen) af 11. august 1919 (herefter »WRV«) en integrerende del af GG.

11 WW's § 137 fastsætter:

»1. Der er ingen statskirke.

2. Frihed til at danne religiøse samfund er sikret. Disse kan uden nogen begrænsninger slutte sig sammen inden for riget.

3. Religiøse samfund fastsætter og administrerer selvstændigt deres anliggender inden for grænserne af den lov, der gælder for alle. De tildeler embeder uden centralregeringens eller lokale myndigheders mellemkomst.

[...]

7. Sammenslutninger, der har til formål at fremme en filosofisk overbevisning i samfundet, har samme status som religiøse samfund.«

12 Ifølge retspraksis fra Bundesverfassungsgericht (forbundsdomstol i forfatningsretlige sager, Tyskland) er indehaverne af den kirkelige selvbestemmelsesret, der er sikret ved GG's § 140, sammenholdt med WRV's § 137, stk. 3, ikke blot kirkerne selv i deres egenskab af religiøse fællesskaber, men ligeledes

alle de institutioner, som specifikt er tilknyttet disse, såfremt og i det omfang sidstnævnte ifølge deres religiøse selvforståelse og i overensstemmelse med deres formål eller opgave varetager kirkelige opgaver og missioner.

AGG

13 Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (den almindelige ligebehandlingslov) af 14. august 2006 (BGBl. 2006 I, s. 1897, herefter »AGG«) har til formål at gennemføre direktiv 2000/78 i tysk lov.

14 AGG's § 1, som fastsætter lovens formål, bestemmer:

»Denne lov har til formål at forhindre eller afskaffe forskelsbehandling på grund af race, etnisk oprindelse, køn, religion eller tro, handicap, alder eller seksuel orientering.«

15 AGG's § 7, stk. 1, bestemmer:

»Arbejdstagere må ikke udsættes for forskelsbehandling af nogen af de i § 1 anførte grunde; dette forbud gælder også, når forskelsbehandlingens ophavsmand kun begår én af de i artikel 1 anførte former for forskelsbehandling.«

16 AGG's § 9 lyder således:

»1. Uden at dette berører bestemmelserne i [denne lovs] § 8, tillades også forskelsbehandling på grund af religion eller tro i forbindelse med ansættelser i religiøse samfund, i institutioner, der henhører under disse, uanset deres retlige form, eller i foreninger, der har til formål at fremme en religion eller tro i samfundet, når en given religion eller tro, henset til det religiøse samfunds eller foreningens selvopfattelse, udgør et berettiget erhvervsmæssigt krav, henset til [det religiøse samfunds eller foreningens] ret til selvbestemmelse eller henset til arten af [det religiøse samfunds eller foreningens] virksomhed.

2. Forbuddet mod forskelsbehandling på grund af religion eller tro påvirker ikke den ret, som de i stk. 1 nævnte religiøse samfund, institutioner, der henføres under disse – uafhængigt af institutionernes retlige form – eller foreninger, hvis formål er fælles udøvelse af en religion eller tro, har til at kunne kræve af deres ansatte, at de har en redelig indstilling til og er loyale over for det pågældende samfunds eller den pågældende institutions eller forenings selvforståelse.«

17 AGG's § 15 er affattet således:

»1. Ved tilsidesættelse af forbuddet mod forskelsbehandling skal arbejdsgiveren erstatte den derved forvoldte skade. Dette gælder ikke, hvis arbejdsgiveren ikke er ansvarlig for tilsidesættelsen af denne forpligtelse.

2. Arbejdstageren kan kræve en passende økonomisk godtgørelse for en ikke-økonomisk skade. I tilfælde af manglende ansættelse kan erstatningen ikke overstige tre månedslønninger, hvis arbejdstageren ikke var blevet ansat selv i tilfælde af ikke-diskriminerende udvælgelse.

[...]«

Evangelische Kirche in Deutschlands kirkeret

18 Grundordnung der Evangelischen Kirche in Deutschland (grundforordningen for den protestantiske kirke i Tyskland) af 13. juli 1948, som senest ændret ved Kirchengesetz (lov om kirken) af 12. november 2013, udgør grundlaget for Evangelische Kirche in Deutschlands (den protestantiske kirke i Tyskland, herefter »EKD«) kirkeret.

19 Richtlinie des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland über die Anforderungen der privatrechtlichen beruflichen Mitarbeit in der Evangelischen Kirche in Deutschland und des Diakonischen Werkes (rådet for EKD's direktiv om de krav, der finder anvendelse på beskæftigelse i henhold til privatretten i EKD og i diakonale organisationer, herefter »direktivet om beskæftigelse hos EKD«) af 1. juli 2005, som er vedtaget i medfør af den nævnte grundforordnings artikel 9, litra b), som ændret, bestemmer i § 2, stk. 1:

»Den kirkelige tjeneste består i opgaven med at udbrede evangeliet i ord og handlinger. Kvinder og mænd, som arbejder i kirken og i de diakonale organisationer, bidrager på forskellig vis til at fuldføre denne opgave. Denne opgave udgør grundlaget for arbejdsgivernes samt medarbejdernes rettigheder og pligter.«

20 § 3 i direktivet om beskæftigelse hos EKD bestemmer:

»1. Ansættelse i den protestantiske kirke og dens diakonale organisationer forudsætter i princippet et tilhørsforhold til en af de kirker, der er medlem af [EKD], eller til en kirke, som samarbejder med denne.

2. Det er muligt at fravige stk. 1 med hensyn til de opgaver, som ikke vedrører forkyndelse [af evangeliet], pastorale opgaver, undervisning eller ledelse, såfremt det ikke er muligt at rekruttere andre passende medarbejdere. I dette tilfælde er det ligeledes muligt at ansætte personer, som tilhører en anden kirke, som er medlem af arbejdssamarbejdet mellem de kristne kirker i Tyskland eller sammenslutningen af frie protestantiske kirker. Ansættelse af personer, som ikke opfylder de betingelser, der er fastsat i stk. 1, skal undersøges i hvert enkelt tilfælde under hensyn til vigtigheden af tjenesten eller institutionen og antallet af dennes øvrige medarbejdere samt til de opgaver, der skal udføres, og til omstændighederne i øvrigt. [Denne bestemmelse] berører ikke § 2, stk. 1, andet punktum.«

21 § 2 i Dienstvertragsordnung der Evangelischen Kirche in Deutschland (regulativ om ansættelseskontrakter i EKD) af 25. august 2008 med overskriften »Den kirkelige og diakonale opgave«, som regulerer de almindelige ansættelsesvilkår for de medarbejdere, der er ansat i EKD i henhold til privatretten, det centrale kontor for de diakonale organisationer og andre organisationer og institutioner, bestemmer:

»Den kirkelige tjeneste består i opgaven med at forkynde evangeliet om Jesus Kristus i ord og handlinger. Den diakonale tjeneste er udtryk for den protestantiske kirkes eksistens og karakter.«

22 § 4 i regulativet om ansættelseskontrakter i EKD med overskriften »Generelle forpligtelser« er affattet således:

»Medarbejderne bidrager til at udføre deres kirkelige og diakonale opgaver efter evner, arbejdsopgaver og ansvarsområder. Deres generelle opførsel i og uden for tjenesten skal være i overensstemmelse med det ansvar, som de har accepteret i egenskab af medarbejdere i kirkens tjeneste.«

23 Såvel direktivet om beskæftigelse hos EKD som regulativet om ansættelseskontrakter i EKD finder anvendelse på Evangelisches Werk.

Twisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

- 24 I november 2012 offentliggjorde Evangelisches Werk et stillingsopslag vedrørende en midlertidig stilling til et projekt vedrørende udarbejdelse af en parallel rapport om De Forenede Nationers internationale konvention om afskaffelse af alle former for racediskrimination. I overensstemmelse med dette stillingsopslag omfattede arbejdsopgaverne bistand i forbindelse med processen til udfærdigelse af de statslige rapporter om den nævnte konvention for perioden 2012-2014, udarbejdelse af den parallelle rapport om den tyske statsrapport samt specialiserede bemærkninger og bidrag, repræsentation, i forbindelse med projektet, af Tysklands diakoni i politisk sammenhæng og i relation til offentligheden og organisationer til beskyttelse af menneskerettighederne samt samarbejde i visse instanser, information og koordinering af meningsdannelseprocessen på foreningsområdet, såvel som organisering, administration og udfærdigelse af tekniske rapporter inden for arbejdsområdet.
- 25 I øvrigt præciserede det nævnte stillingsopslag de betingelser, som ansøgerne skulle opfylde. En af disse betingelser var affattet således:
- »Vi forudsætter, at ansøgere er medlem af en evangelisk kirke eller en kirke, der hører under [Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen in Deutschland] og identificerer sig med de diakonale opgaver. Angiv venligst Deres konfession i CV'et.«
- 26 Vera Egenberger, som er konfessionsløs, ansøgte om den ledige stilling. Selv om hendes ansøgning blev udtaget efter en første udvælgelse, der blev foretaget af Evangelisches Werk, blev hun ikke indbudt til en samtale. Den ansøger, som endeligt blev ansat i stillingen, havde for sit vedkommende vedrørende sit religiøse tilhørsforhold oplyst at være »en kristen, som tilhører den protestantiske regionale kirke i Berlin«.
- 27 Vera Egenberger var af den opfattelse, at hendes ansøgning var blevet afslået som følge af, at hun var konfessionsløs, og anlagde sag ved Arbeitsgericht Berlin (arbejdsret i Berlin, Tyskland) med påstand om, at Evangelisches Werk i henhold til AGG's § 15, stk. 2, blev tilpligtet at betale hende et beløb på 9 788,65 EUR. Hun gjorde gældende, at en hensyntagen til religion i ansættelsesproceduren, således som det fremgik af det pågældende stillingsopslag, ikke var i overensstemmelse med det i AGG fastsatte forbud mod forskelsbehandling, således som fortolket i overensstemmelse med EU-retten, og at AGG's § 9, stk. 1, ikke kunne begrunde den forskelsbehandling, som hun havde været udsat for.
- 28 Evangelisches Werk gjorde gældende, at en ulige behandling på grund af religion i det foreliggende tilfælde var begrundet i henhold til AGG's § 9, stk. 1. Retten til at stille krav om tilhørsforhold til en kristen kirke henhører ifølge Evangelisches Werk under den kirkelige selvbestemmelsesret, der beskyttes i GG's § 140, sammenholdt med WRV's § 137, stk. 3. En sådan ret er også i overensstemmelse med EU-retten, bl.a. som følge af bestemmelserne i artikel 17 TEUF. Desuden udgør et religiøst tilhørsforhold som følge af karakteren af de aktiviteter, der er fastsat i det i hovedsagen omhandlede stillingsopslag, et erhvervsmæssigt krav, der er begrundet, henset til Evangelisches Werks selvforståelse.
- 29 Arbeitsgericht Berlin (arbejdsretten i Berlin) gav delvist Vera Egenberger medhold. Retten fastslog, at sidstnævnte havde været udsat for forskelsbehandling, men nedsatte erstatningen til 1 957,73 EUR. Vera Egenberger iværksatte appel ved Landesarbeitsgericht Berlin-Brandenburg (den regionale appeldomstol i arbejdsretlige sager i Berlin-Brandenburg, Tyskland), som frifandt appelinstævnte, hvorefter den berørte har iværksat »revisionsanke« ved den forelæggende ret med henblik på at opnå betaling af en passende erstatning.
- 30 Bundesarbeitsgericht (forbundsdomstol i arbejdsretlige sager, Tyskland) er af den opfattelse, at udfaldet af tvisten i hovedsagen afhænger af, om den sondring i forhold til religiøst tilhørsforhold, som Evangelisches Werk har foretaget, er lovlig som omhandlet i AGG's § 9, stk. 1. Denne bestemmelse skal imidlertid fortolkes i overensstemmelse med EU-retten. Følgelig afhænger udfaldet af denne tvist

af fortolkningen af artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, som AGG's § 9 formodes at have gennemført i national ret. Den forelæggende ret har præciseret, at denne ulige behandling desuden skal udøves under overholdelse af medlemsstaternes forfatningsmæssige bestemmelser og principper samt de generelle principper i EU-retten og i artikel 17 TEUF.

- 31 Den forelæggende ret har for det første bemærket, at artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 ifølge den tyske lovgivers udtrykkelige ønske er blevet gennemført i tysk ret ved AGG's § 9, således at de lovbestemmelser og den praksis, der var gældende på tidspunktet for vedtagelsen af dette direktiv, blev bevaret. Nævnte lovgiver har truffet denne afgørelse under hensyn til retspraksis fra Bundesverfassungsgericht (forbundsdomstol i forfatningsretlige sager) vedrørende kirkernes selvbestemmelsesprivilegium. I henhold til denne retspraksis skal domstolsprøvelsen begrænses til en plausibilitetskontrol på grundlag af den religiøse selvforståelse. Det følger heraf, at i de tilfælde, hvor den religiøse selvforståelse selv fastsætter en sontring mellem aktiviteter, som »er tæt forbundet« med udbredelsen af kirkens budskab og aktiviteter »uden tæt forbindelse« hermed, skal det ikke efterprøves, om og i hvilket omfang denne sontring er berettiget. Selv om en religiøs selvforståelse måtte indebære, at samtlige stillinger skal besættes under hensyn til det religiøse tilhørsforhold, og dette uanset disse stillingers karakter, skal den accepteres uden indgående domstolskontrol. Spørgsmålet er imidlertid, om denne fortolkning af AGG's § 9, stk. 1, er i overensstemmelse med EU-retten.
- 32 Ifølge den forelæggende ret kan det nemlig hverken udledes af ordlyden af artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 eller af betragtningerne til dette direktiv, at en arbejdsgiver, såsom Evangelisches Werk, selv og med bindende virkning kan bestemme, at religion, uafhængigt af karakteren af de pågældende aktiviteter, udgør et erhvervsmæssigt krav, der er berettiget, henset til denne arbejdsgivers etik, og at de nationale retsinstanser i denne forbindelse blot kan udøve en plausibilitetskontrol. Tværtimod vil henvisningen i denne bestemmelse til den omstændighed, at religion skal udgøre et »regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af organisationens etik«, kunne tale for, at de nationale retsinstanser har en kompetence og en pligt til efterprøvelse, der går videre end den blotte plausibilitetskontrol.
- 33 Den forelæggende ret har imidlertid bemærket, at artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 ifølge opfattelsen i en del af den tyske juridiske litteratur skal fortolkes i overensstemmelse med den primære ret, nærmere bestemt med erklæring nr. 11 om kirkers og konfessionsløse organisationers status, der er knyttet som bilag til slutakten til Amsterdamtraktaten (herefter »erklæring nr. 11«), eller med artikel 17 TEUF.
- 34 Den forelæggende ret har for det andet bemærket, at det i givet fald tilkommer den, under hensyn til samtlige nationale retsregler og ved anvendelse af de fortolkningsmetoder, der er anerkendt heri, at afgøre, om og i hvilket omfang AGG's § 9, stk. 1, kan fortolkes i overensstemmelse med artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, som fortolket af Domstolen, uden at der skal foretages en fortolkning contra legem, eller om denne bestemmelse i AGG skal lades uanvendt.
- 35 I denne forbindelse er den forelæggende ret dels i tvivl om, hvorvidt det forbud mod forskelsbehandling på grund af religion eller tro, der er fastsat i artikel 21, stk. 1, i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder (herefter »chartret«), tillægger en borger en subjektiv ret, som denne kan gøre gældende for de nationale retsinstanser, og som, i tvister mellem privatpersoner, forpligter disse retsinstanser til at undlade at anvende nationale bestemmelser, der ikke er i overensstemmelse med dette forbud.
- 36 Dels har den forelæggende ret anført, at Domstolen endnu ikke har præciseret, om den pligt til at undlade at anvende nationale bestemmelser, der ikke er i overensstemmelse med det forbud mod forskelsbehandling på grund af religion eller tro, der er fastsat i chartrets artikel 21, stk. 1, ligeledes finder anvendelse i det tilfælde, hvor en arbejdsgiver, såsom Evangelisches Werk, med henblik på at

begrunde en ulige behandling på grund af religion påberåber sig ikke blot bestemmelserne i den nationale forfatningsret, men ligeledes bestemmelserne i den primære EU-ret, i det foreliggende tilfælde artikel 17 TEUF.

- 37 Den forelæggende ret har for det tredje anført, at den endvidere i givet fald skal besvare spørgsmålet om, hvilke krav forbundet med religion der i et tilfælde som det i hovedsagen omhandlede efter den pågældende aktivitets karakter eller den sammenhæng, den indgår i, kan anses for at udgøre et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af organisationens etik som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78.
- 38 Den europæiske menneskerettighedsdomstol har ganske vist i sager, hvor der var tale om loyalitetskonflikter, udledt individuelle kriterier, bl.a. under henvisning til direktiv 2000/78, men disse kriterier har vedrørt eksisterende ansættelsesforhold og har i det væsentlige vedrørt de konkrete sager.
- 39 Under disse omstændigheder er den forelæggende ret bl.a. i tvivl om, hvorvidt sådanne kriterier er relevante med henblik på fortolkningen af artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 i det tilfælde, hvor den ulige behandling på grund af religion finder sted i forbindelse med ansættelsen, og hvorvidt artikel 17 TEUF har indvirkning på fortolkningen af denne samme bestemmelse.
- 40 Spørgsmålet er også, om de nationale retsinstanser skal foretage en indgående kontrol, kun en plausibilitetskontrol eller en ren misbrugskontrol, når de skal efterprøve, om religion, henset til den pågældende aktivitets karakter eller den sammenhæng, den indgår i, udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af organisationens etik som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78.
- 41 Under disse omstændigheder har Bundesarbeitsgericht (forbundsdomstol i arbejdsretlige sager) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Skal artikel 4, stk. 2, i direktiv [2000/78] fortolkes således, at en arbejdsgiver såsom den sagsøgte i den foreliggende sag – eller kirken på dennes vegne – med bindende virkning selv kan bestemme, om et krav om, at en ansøger tilhører en bestemt religion, under hensyn til aktivitetens karakter eller den sammenhæng, den indgår i, udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af arbejdsgiverens/kirkens etik?

2) Såfremt det første spørgsmål besvares benægtende:

Skal der i en retstvist som den foreliggende ses bort fra en bestemmelse i national ret – som her [AGG's] § 9, stk. 1, første alternativ – hvorefter det også er tilladt at udøve forskelsbehandling på grund af en persons religion ved beskæftigelse gennem trossamfund og institutioner, der henhører under disse, såfremt det, henset til dette trossamfunds selvforståelse og selvbestemmelsesret, er berettiget at stille et erhvervsmæssigt krav om, at en person tilhører en bestemt religion?

3) Såfremt det første spørgsmål besvares benægtende:

Hvilke krav skal der stilles til aktivitetens karakter eller den sammenhæng, den indgår i, for at det kan anses for at udgøre et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af organisationens etik som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktiv [2000/78]?«

Om de præjudicielle spørgsmål

Det første spørgsmål

- 42 Med sit første spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 skal fortolkes således, at en kirke eller en anden organisation, hvis etik er baseret på religion eller tro, og som påtænker at foretage en ansættelse, selv og med bindende virkning, kan fastsætte de erhvervsmæssige aktiviteter, i forbindelse med hvilke religion ved den pågældende aktivitets karakter eller den sammenhæng, den indgår i, udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af denne kirkes eller organisations etik.
- 43 Indledningsvis bemærkes, at det mellem parterne i hovedsagen er ubestridt, at afslaget på Vera Egenbergers ansøgning med den begrundelse, at hun er konfessionsløs, udgør en ulige behandling på grund af religion som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78.
- 44 Når dette er præciseret, skal der ifølge Domstolens faste praksis ved fortolkningen af en EU-retlig bestemmelse ikke blot tages hensyn til dennes ordlyd, men også til den sammenhæng, hvori den indgår, og til de mål, der forfølges med den lovgivning, som den er en del af, og bl.a. til denne lovgivnings tilblivelse (jf. i denne retning dom af 1.7.2015, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, C-461/13, EU:C:2015:433, præmis 30).
- 45 Hvad for det første angår ordlyden af artikel 4, stk. 2, første afsnit, i direktiv 2000/78 fremgår det af denne bestemmelse, at en kirke eller en anden organisation, hvis etik er baseret på religion eller tro, kan fastsætte et krav forbundet med religion eller tro, hvis denne religion eller tro, henset til den pågældende aktivitets karakter eller den sammenhæng, den indgår i, »udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af organisationens etik«.
- 46 Det skal understreges, at kontrollen med overholdelsen af disse kriterier ville blive frataget ethvert indhold, hvis kontrollen, i tilfælde af tvivl med hensyn til denne overholdelse, ikke tilkom en uafhængig myndighed, såsom en national retsinstans, men den kirke eller den organisation, som har til hensigt at foretage en ulige behandling på grund af religion eller tro.
- 47 Hvad for det andet angår formålet med direktiv 2000/78 og den sammenhæng, hvori direktivets artikel 4, stk. 2, indgår, bemærkes, at dette direktiv i overensstemmelse med direktivets artikel 1 har til formål med henblik på at gennemføre princippet om ligebehandling i medlemsstaterne at fastlægge en generel ramme for bekæmpelsen af forskelsbehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv bl.a. på grund af religion eller tro. Det nævnte direktiv konkretiserer således på det område, som det omfatter, det generelle princip om ikke-forskelsbehandling, der nu er fastsat i chartrets artikel 21.
- 48 Med henblik på at sikre overholdelsen af dette generelle princip pålægger artikel 9 i direktiv 2000/78, læst i lyset af 29. betragtning til dette, medlemsstaterne at fastsætte procedurer, bl.a. retslige, med henblik på at sikre overholdelse af de forpligtelser, der følger af dette direktiv. Samme direktivets artikel 10 kræver i øvrigt af medlemsstaterne, at de i overensstemmelse med deres nationale retsorden træffer alle nødvendige foranstaltninger til at sikre, at det, når en person, der mener sig krænket, fordi princippet om ligebehandling tilsidesættes i forhold til den pågældende, for en domstol eller en anden kompetent myndighed fremfører faktiske omstændigheder, som giver anledning til at formode, at der er udøvet direkte eller indirekte forskelsbehandling, påhviler den indklagede at bevise, at dette princip ikke er blevet overtrådt.
- 49 I øvrigt fastsætter chartret, som finder anvendelse på en tvist som den i hovedsagen omhandlede, dels eftersom AGG indebærer gennemførelsen i tysk ret af direktiv 2000/78 som omhandlet i chartrets artikel 51, stk. 1, dels eftersom denne tvist vedrører en person, som har været genstand for en ulige

behandling på grund af religion i forbindelse med adgang til en ansættelse, i dets artikel 47 en ret for borgerne til en effektiv domstolsbeskyttelse af de rettigheder, som de udleder af EU-retten (jf. i denne retning dom af 16.5.2017, *Berlioz Investment Fund*, C-682/15, EU:C:2017:373, præmis 50).

- 50 Selv om direktiv 2000/78 således tilsigter at beskytte arbejdstagernes grundlæggende ret til ikke at blive gjort til genstand for forskelsbehandling på grund af deres religion eller tro, forholder det sig ikke desto mindre således, at det nævnte direktiv med dets artikel 4, stk. 2, ligeliges tilsigter at tage hensyn til retten til selvstændighed for kirker og andre offentlige eller private organisationer, hvis etik er baseret på religion eller tro, således som denne ret er anerkendt i artikel 17 TEUF og i chartrets artikel 10, som svarer til artikel 9 i den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder (EMRK), undertegnet i Rom den 4. november 1950.
- 51 Artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 har således til formål at sikre ligevægt mellem på den ene side retten til selvstændighed for de kirker og andre offentlige eller private organisationer, hvis etik er baseret på religion eller tro, og på den anden side arbejdstageres ret til ikke, navnlig i forbindelse med deres ansættelse, at være genstand for forskelsbehandling på grund af religion eller tro i situationer, hvor begge disse rettigheder foreligger samtidig.
- 52 I dette perspektiv fastsætter denne bestemmelse de kriterier, der skal tages hensyn til i forbindelse med den afvejning, der skal foretages for at sikre ligevægt mellem disse sådanne eventuelt konkurrerende rettigheder.
- 53 I tilfælde af tvist skal en sådan afvejning imidlertid i givet fald kunne gøres til genstand for en kontrol foretaget af en uafhængig myndighed og, i sidste instans, af en national retsinstans.
- 54 I denne sammenhæng kan den omstændighed, at artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 henviser til nationale lovgivninger, som gælder på datoen for vedtagelsen af dette direktiv, samt til national praksis, som gælder på denne samme dato, ikke fortolkes således, at det er tilladt medlemsstaterne at unddrage overholdelsen af de i denne bestemmelse fastsatte kriterier fra en effektiv domstolskontrol.
- 55 Henset til det ovenstående må det konkluderes, at når en kirke eller en anden organisation, hvis etik er baseret på religion eller tro, til støtte for en retsakt eller en afgørelse, såsom et afslag på en ansøgning om en stilling hos denne, gør gældende, at religion – under hensyn til de pågældende aktiviteter karakter eller den sammenhæng, de indgår i – udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af denne kirkes eller organisations etik, skal en sådan påstand i givet fald kunne gøres til genstand for en effektiv domstolskontrol, som sikrer, at de kriterier, der er fastsat i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, er opfyldt.
- 56 Artikel 17 TEUF ændrer ikke denne konklusion.
- 57 Indledningsvis svarer ordlyden af denne bestemmelse nemlig i det væsentlige til ordlyden af erklæring nr. 11. Den omstændighed, at sidstnævnte udtrykkeligt er nævnt i 24. betragtning til direktiv 2000/78, gør det åbenbart, at EU-lovgiver nødvendigvis har taget hensyn til den nævnte erklæring ved vedtagelsen af dette direktiv, nærmere bestemt ved direktivets artikel 4, stk. 2, eftersom denne bestemmelse netop henviser til nationale lovgivninger og praksis, som gælder på datoen for vedtagelsen af det nævnte direktiv.
- 58 Det må dernæst konstateres, at artikel 17 TEUF udtrykker Unionens neutralitet i forhold til medlemsstaternes organisering af deres forhold til kirker og religiøse sammenslutninger eller samfund. Derimod kan denne artikel ikke ved sin karakter have den konsekvens, at overholdelsen af de kriterier, der er fastsat i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, udelukkes fra en effektiv domstolskontrol.

59 Henset til samtlige ovenstående betragtninger skal det første spørgsmål besvares med, at artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, sammenholdt med direktivets artikel 9 og 10 samt med chartrets artikel 47, skal fortolkes således, at når en kirke eller en anden organisation, hvis etik er baseret på religion eller tro, til støtte for en retsakt eller en afgørelse, såsom et afslag på en ansøgning om en stilling hos denne, gør gældende, at religion under hensyn til de pågældende aktiviteter karakter eller den sammenhæng, de indgår i, udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervmæssigt krav på baggrund af denne kirkes eller denne organisations etik, skal en sådan påstand i givet fald kunne gøres til genstand for en effektiv domstolskontrol, som sikrer, at de kriterier, der er fastsat i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, er opfyldt.

Det tredje spørgsmål

60 Med sit tredje spørgsmål, som skal behandles inden det andet spørgsmål, ønsker den nationale forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, på baggrund af hvilke kriterier det i hvert enkelt tilfælde skal efterprøves, om religion eller tro, henset til den pågældende aktivitet karakter eller den sammenhæng, den indgår i, udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervmæssigt krav på baggrund af den pågældende kirkes eller organisations etik som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78.

61 I denne henseende er det korrekt, at selv om medlemsstaterne og deres, navnlig retslige, myndigheder i forbindelse med den afvejning, der er fastsat i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, jf. denne doms præmis 51 og 52, bortset fra i ganske særlige undtagelsestilfælde skal afholde sig fra at vurdere legitimiteten af den pågældende kirkes eller organisations etik (jf. i denne retning Menneskerettighedsdomstolens dom af 12.6.2014, Fernández Martínez mod Spanien, CE:ECHR:2014:0612JUD005603007, § 129), påhviler det dem imidlertid at påse, at der ikke sker indgreb i arbejdstagernes ret til ikke at være genstand for forskelsbehandling bl.a. på grund af religion eller tro. I henhold til samme artikel 4, stk. 2, har denne undersøgelse således til formål at efterprøve, om det erhvervmæssige krav, der opstilles af den pågældende kirke eller organisation, som følge af de pågældende aktiviteter karakter eller den sammenhæng, de indgår i, er regulært, legitimt og berettiget, henset til denne etik.

62 For så vidt angår fortolkningen af begrebet »regulært, legitimt og berettiget erhvervmæssigt krav« i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 følger det udtrykkeligt af denne bestemmelse, at det er under hensyn til de pågældende aktiviteter »karakter« eller den »sammenhæng«, de indgår i, at religion eller tro i givet fald kan udgøre et sådant erhvervmæssigt krav.

63 Henset til sidstnævnte bestemmelse forudsætter lovligheden af en ulige behandling på grund af en persons religion eller tro således, at der foreligger en direkte forbindelse, der kan verificeres objektivt, mellem det fastsatte erhvervmæssige krav og den pågældende aktivitet. En sådan forbindelse kan følge enten af denne aktivitet karakter, f.eks. når denne indebærer deltagelse i fastlæggelsen af den pågældende kirkes eller organisations etik eller i forkyndelsesopgaverne, eller af de betingelser, hvorunder den nævnte aktivitet skal udøves, såsom nødvendigheden af at sikre en troværdig repræsentation af kirken eller organisationen uden for denne.

64 Endvidere skal dette erhvervmæssige krav, således som det kræves i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, være »regulært, legitimt og berettiget« på baggrund af kirkens eller organisationens etik. Selv om det, som påpeget i denne doms præmis 61, principielt ikke tilkommer de nationale retsinstanser at udtale sig om etikken som sådan som grundlag for det påberåbte erhvervmæssige krav, tilkommer det dem ikke desto mindre i det enkelte tilfælde at afgøre, om disse tre kriterier er opfyldt, henset til denne etik.

- 65 Hvad angår disse kriterier skal det for det første for så vidt angår kravets karakter af »regulært« præciseres, at anvendelsen af dette adjektiv betyder, at tilhørsforholdet til den religion eller tro, som den pågældende kirkes eller organisations etik er baseret på, for EU-lovgiver skal synes nødvendigt som følge af vigtigheden af den pågældende erhvervsmæssige aktivitet for hævdelsen af denne etik eller denne kirkes eller organisations udøvelse af dens ret til selvstændighed.
- 66 Hvad for det andet angår kravets karakter af »legitimt« viser brugen af dette ord, at EU-lovgiver har villet sikre, at kravet om tilhørsforhold til den religion eller tro, som den pågældende kirkes eller organisations etik er baseret på, ikke tjener til at forfølge et formål, som ikke vedrører denne etik eller denne kirkes eller organisations udøvelse af dens ret til selvstændighed.
- 67 Hvad for det tredje angår kravets karakter af »berettiget« indebærer dette ord ikke blot, at kontrollen med overholdelsen af de kriterier, der er fastsat i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, kan foretages af en national retsinstant, men ligeledes, at den kirke eller organisation, der har opstillet dette krav, har pligt til, i lyset af de faktiske omstændigheder i det foreliggende tilfælde, at godtgøre, at den påberåbte risiko for indgreb i dens etik eller dens ret til selvstændighed er sandsynlig og alvorlig, således at indførelsen af et sådant krav rent faktisk er nødvendigt.
- 68 I denne forbindelse skal kravet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 være i overensstemmelse med proportionalitetsprincippet. Selv om det nemlig er korrekt, at denne bestemmelse ikke, til forskel fra dette direktivs artikel 4, stk. 1, udtrykkeligt fastsætter, at dette krav skal »[stå] i rimeligt forhold hertil«, bestemmer den ikke desto mindre, at enhver ulige behandling skal udøves under overholdelse af bl.a. de »generelle principper i fællesskabsretten«. Idet proportionalitetsprincippet hører til EU-rettens almindelige grundsætninger (jf. i denne retning dom af 6.3.2014, Siragusa, C-206/13, EU:C:2014:126, præmis 34 og den deri nævnte retspraksis, og af 9.7.2015, K og A, C-153/14, EU:C:2015:453, præmis 51), skal de nationale retsinstanter efterprøve, om det pågældende krav er hensigtsmæssigt og ikke går videre end nødvendigt for at nå det fulgte mål.
- 69 Henset til disse betragtninger skal det tredje spørgsmål besvares med, at artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 skal fortolkes således, at det heri omhandlede regulære, legitime og berettigede erhvervsmæssige krav henviser til et krav, som er nødvendigt og, henset til den pågældende kirkes eller organisations etik, objektivet påkrævet ved karakteren af eller betingelserne for udøvelsen af den erhvervsmæssige aktivitet og ikke kan omfatte betragtninger, som ikke vedrører denne etik eller denne kirkes eller organisations ret til selvstændighed. Dette krav skal være i overensstemmelse med proportionalitetsprincippet.

Det andet spørgsmål

- 70 Med det andet spørgsmålet ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om en national retsinstant i forbindelse med en tvist mellem private har pligt til ikke at anvende en national bestemmelse, som ikke vil kunne fortolkes i overensstemmelse med artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78.
- 71 I denne henseende bemærkes, at det tilkommer de nationale retsinstanter under hensyn til samtlige nationale retsregler og i medfør af de fortolkningsmetoder, der er anerkendt heri, at afgøre, om og i hvilket omfang en national bestemmelse, såsom AGG's § 9, stk. 1, kan fortolkes i overensstemmelse med artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, uden at foretage en fortolkning contra legem af denne nationale bestemmelse (jf. i denne retning dom af 19.4.2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, præmis 31 og 32 og den deri nævnte retspraksis).
- 72 Domstolen har i øvrigt fastslået, at kravet om en overensstemmende fortolkning omfatter forpligtelsen for de nationale domstole til i givet fald at ændre en fast retspraksis, såfremt denne er baseret på en fortolkning af national ret, som er uforenelig med formålene med et direktiv (dom af 19.4.2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, præmis 33 og den deri nævnte retspraksis).

- 73 En national retsinstans kan derfor ikke med rette antage, at det er umuligt for den at fortolke en national bestemmelse i overensstemmelse med EU-retten, alene som følge af den omstændighed, at den stedse har fortolket denne bestemmelse i en retning, som ikke er forenelig med denne ret (jf. i denne retning dom af 19.4.2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, præmis 34).
- 74 I det foreliggende tilfælde tilkommer det følgelig den forelæggende ret at efterprøve, om den i hovedsagen omhandlede nationale bestemmelse kan fortolkes på en måde, som er i overensstemmelse med direktiv 2000/78.
- 75 I det tilfælde, hvor det er umuligt for denne at foretage en sådan overensstemmende fortolkning af den i hovedsagen omhandlede nationale bestemmelse, skal det for det første præciseres, at direktiv 2000/78 ikke selv indfører princippet om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv, hvilket princip har sin oprindelse i forskellige internationale konventioner og i medlemsstaternes fælles forfatningsmæssige traditioner, men alene har til formål på disse områder at fastlægge en generel ramme for bekæmpelsen af forskellige former for forskelsbehandling, herunder religion eller tro, således som det fremgår af overskriften og af direktivets artikel 1 (jf. i denne retning dom af 10.5.2011, Römer, C-147/08, EU:C:2011:286, præmis 59 og den deri nævnte retspraksis).
- 76 Forbuddet mod enhver forskelsbehandling på grund af religion eller tro har bindende karakter som et generelt princip i EU-retten. Dette forbud, som er fastsat i chartrets artikel 21, stk. 1, er i sig selv tilstrækkeligt til at tillægge private en ret, der som sådan kan påberåbes i en tvist mellem disse på et område, der er omfattet af EU-retten (jf. for så vidt angår princippet om forbud mod forskelsbehandling på grund af alder dom af 15.1.2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, præmis 47).
- 77 Henset til den bindende karakter af chartrets artikel 21 adskiller den sig principielt ikke fra de forskellige bestemmelser i traktaterne om oprettelse, som forbyder forskelsbehandling af diverse grunde, selv når en sådan forskelsbehandling udspringer af kontrakter indgået mellem private (jf. analogt dom af 8.4.1976, Defrenne, 43/75, EU:C:1976:56, præmis 39, af 6.6.2000, Angonese, C-281/98, EU:C:2000:296, præmis 33-36, af 3.10.2000, Ferlini, C-411/98, EU:C:2000:530, præmis 50, og af 11.12.2007, International Transport Workers' Federation og Finnish Seamen's Union, C-438/05, EU:C:2007:772, præmis 57-61).
- 78 For det andet skal det fremhæves, at chartrets artikel 47 vedrørende retten til effektiv domstolsbeskyttelse, i lighed med dette charters artikel 21, i sig selv er tilstrækkelig og ikke skal præciseres ved bestemmelser i EU-retten eller i national ret for at tillægge private en ret, der som sådan kan påberåbes.
- 79 I det i denne doms præmis 75 omhandlede tilfælde har den nationale retsinstans følgelig pligt til inden for rammerne af sine beføjelser at sikre den retsbeskyttelse, der for borgerne følger af chartrets artikel 21 og 47, og at sikre den fulde virkning af disse artikler ved om fornødent at undlade at anvende enhver modstridende national bestemmelse.
- 80 Denne konklusion berøres ikke af den omstændighed, at en retsinstans i en tvist mellem private kan skulle foretage en afvejning af konkurrerende grundlæggende rettigheder, som parterne i den pågældende tvist udleder af bestemmelserne i EUF-traktaten eller af chartret, og at den endog har pligt til, i forbindelse med den kontrol, den skal foretage, at sikre sig, at proportionalitetsprincippet overholdes. En sådan forpligtelse til at fastsætte en ligevægt mellem de forskellige foreliggende interesser indebærer på ingen måde, at de pågældende rettigheder ikke kan påberåbes i en sådan tvist (jf. i denne retning dom af 12.6.2003, Schmidberger, C-112/00, EU:C:2003:333, præmis 77-80, og af 11.12.2007, International Transport Workers' Federation og Finnish Seamen's Union, C-438/05, EU:C:2007:772, præmis 85-89).

- 81 Desuden bemærkes, at når den nationale retsinstans skal sikre overholdelsen af chartrets artikel 21 og 47 og samtidig foretage en eventuel afvejning af flere foreliggende interesser, såsom overholdelse af kirkernes status, som er fastsat i artikel 17 TEUF, skal den nationale retsinstans navnlig tage hensyn til den ligevægt mellem disse interesser, som EU-lovgiver har fastsat i direktiv 2000/78, med henblik på at afgøre, hvilke forpligtelser der – under omstændigheder som de i hovedsagen omhandlede – følger af chartret (jf. analogt dom af 22.11.2005, Mangold, C-144/04, EU:C:2005:709, præmis 76, og kendelse af 23.4.2015, Kommissionen mod Vanbreda Risk & Benefits, C-35/15 P(R), EU:C:2015:275, præmis 31).
- 82 Henset til det ovenstående skal det andet spørgsmål besvares med, at en national retsinstans, som har fået forelagt en tvist mellem to private parter, har pligt til, når det ikke er muligt for den at fortolke den relevante nationale ret på en måde, som er i overensstemmelse med artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, inden for rammerne af sine beføjelser at sikre den retsbeskyttelse, der for borgerne følger af chartrets artikel 21 og 47, og at sikre den fulde virkning af disse artikler ved om fornødent at undlade at anvende enhver modstridende national bestemmelse.

Sagsomkostninger

- 83 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra nævnte parterers udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Store Afdeling) for ret:

- 1) **Artikel 4, stk. 2, i Rådets direktiv 2000/78/EF af 27. november 2000 om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv, sammenholdt med direktivets artikel 9 og 10 samt med artikel 47 i Den Europæiske Unions Charter om grundlæggende rettigheder, skal fortolkes således, at når en kirke eller en anden organisation, hvis etik er baseret på religion eller tro, til støtte for en retsakt eller en afgørelse, såsom et afslag på en ansøgning om en stilling hos denne, gør gældende, at religion under hensyn til de pågældende aktiviteter karakter eller den sammenhæng, de indgår i, udgør et regulært, legitimt og berettiget erhvervsmæssigt krav på baggrund af denne kirkes eller denne organisations etik, skal en sådan påstand i givet fald kunne være genstand for en effektiv domstolskontrol, som sikrer, at de kriterier, der er fastsat i artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, er opfyldt.**
- 2) **Artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78 skal fortolkes således, at det heri omhandlede regulære, legitime og berettigede erhvervsmæssige krav henviser til et krav, som er nødvendigt og, henset til den pågældende kirkes eller organisations etik, objektivt påkrævet ved karakteren af eller betingelserne for udøvelsen af den erhvervsmæssige aktivitet og ikke kan omfatte betragtninger, som ikke vedrører denne etik eller denne kirkes eller organisations ret til selvstændighed. Dette krav skal være i overensstemmelse med proportionalitetsprincippet.**
- 3) **En national retsinstans, som har fået forelagt en tvist mellem to private parter, har pligt til, når det ikke er muligt for den at fortolke den relevante nationale ret på en måde, som er i overensstemmelse med artikel 4, stk. 2, i direktiv 2000/78, inden for rammerne af sine beføjelser at sikre den retsbeskyttelse, der for borgerne følger af artikel 21 og 47 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder, og at sikre den fulde virkning af disse artikler ved om fornødent at undlade at anvende enhver modstridende national bestemmelse.**

Underskrifter

